

“UNESCO” ÖNERİLERİNİN IŞIĞINDA TÜRKİYE’DE ÖZEL EĞİTİMİN GÖRÜNÜMÜ

Doç. Dr. Yahya ÖZSOY

GİRİŞ

1981 yılı Dünya Sakatlar Yılı olarak kabul edilmiş ve her yerde olduğu gibi Türkiye’de de bu konuda çalışmalar yapılmaktadır.

Sakatlık tanımıyla özel eğitimi gerektiren ya da engelli bireylerin tanımı arasında büyük bir benzerlik ve paralellik bulunmaktadır. Bu bakımdan, UNESCO’nun Özel Eğitim Uzmanlarının 1979 yılında yapmış olduğu toplantıda alınan kararlar sakatlar yılı uygulamasına da ışık tutucu olmuştur. Zaten raporda 1981 Uluslararası Sakatlar Yılı’na ilişkin görüş ve öneriler de yer almış bulunmaktadır.

Bu yazıda, üç bölümden oluşan raporun “Uygulama ve Öneriler” başlıklı II. bölümün üye ülkelere yapılan öneriler kısmı olduğu gibi çevrilerek her önerinin Türkiye’deki durumu, ele alınış biçimi yansıtılmaya çalışılmıştır. Yazıda önce UNESCO’nun önerileri rapordaki sıra numarasıyla verilmiş, sonra Türkiye’deki durum açıklanmaya çalışılmıştır.

KARŞILAŞTIRMA

BÖLÜM II

Uyarılama ve Öneriler

Bu rapor UNESCO'nun özel eğitimdeki kısa ve uzun erimli planlamasına yararlı olacak önerilerde bulunmayı amaçlamaktadır.

Tartışmalardan oldukça önemli sayıda öneri elde edilmiştir. UNESCO'nun çalışmalarıyla doğrudan ilgili öneriler formüle edilmiştir. Fakat, mevcut görüş ve eğilimlerin ışığı altında bazı genel uyarılmalara ilişkin öneriler de ortaya konulmuştur. Toplantıda UNESCO'nun özel eğitime ilişkin programlarının kavramlar çerçevesi oluşturulurken, üye devletlere, özel eğitime muhtaç bireylerin gereksinmelerini karşılayabilecek eğitsel yapı, planlama ve politika değişikliği yapmada yararlı olabilecek bazı genel öneriler de hazırlanmıştır. Bu bakımdan toplantıda saptanan öneriler bu biçimde gruplandırılmıştır.

1. Genel uygulamalarla ilgili uyarılmalar

1.1 Politika, planlama ve yapı

Konferans, aşağıdaki önerilerin üye devletlere UNESCO kanahtyla yansıtılmasını sağlık verir:

Öneri 1. Bütün üye devletler yetersizliği olan bireylerin eğitim ve topluma etkin olarak katılma hakkını tanıyıcı yasa ya da politikalar oluşturmalıdırlar. Bu politika eğitim, istihdam, bina vb konularda özel yasaların çıkarılmasını sağlayıcı olmalıdır.

Türkiye'de durum. Genel olarak bakıldığında Türkiye'de yetersiz olan bireylerin eğitimi, istihdamı ve diğer özellik ve haklarını dikkate alan yasaların var olduğu görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası özel eğitime muhtaçların eğitim ve her türlü haklarını kabullenmiş ve bu konuda gerekli düzenlemelerin yapılması için gereken politikayı da çizmiş bulunmaktadır. Anayasa dışında Milli Eğitim Temel Kanunu, İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun, Türk Kanunu Medenisi, Gelir Vergisi Kanunu, İş Kanunu, Sosyal Sigortalar Kanunu, Ummi Hıfzıssıhha Kanunu, Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilme-

si Hakkında Kanun ,Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına Dair Kanun, Belediyeler Kanunu, Borçlar Kanunu, Devlet Memurları Kanunu, Kör Sağır ve Dilsizlere Mahsus Bazı Alet ve Cihazların Gümrük Resmi İle Diğer Vergilerden Muafılığı Hakkında Kanun, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun gibi yasalarda yetersizliği olan bireylerin haklarına, onların korunması ve durumlarının dikkate alınmasına yer verilmektedir. Yasalar dışında konuya ilişkin tüzük ve yönetmelikler de çıkarılmış bulunmaktadır.

Türkiye'deki sorun yasa ve mevzuat yokluğu değil, bolluğudur denebilir. Değişik yasa, tüzük ve yönetmeliklerden özel eğitime muhtaç bireylerin haklarını araması ve o haklardan yararlanması olanaksız olmasa bile o derecede güç olmaktadır. Mevzuat bolluğu bu alanda çalışan uzmanları bile zaman zaman şaşırtmakta, değişikliklerin izlenmesinde güçlük yaratmaktadır.

Türkiye'de yasalarla ilgili bir başka sorun, sorumluluğun birden fazla kurumlara dağıtılmış olmasıdır. Sorumluluk birden fazla kuruma verilince, görev çoğunca ortada kalmaktadır.

Diğer bir sorun, yasaların bazı maddelerinin birbirleriyle çelişmesidir. Yasaların bir kısmı sakatlara iş verilmesini zorunlu hale getirirken, bir kısmı "vücut veya akıl hastalığı veya vücut sakatlığıyla özürlü bulunmamak" kaydını getirmektedir. Bir yandan körlerin, sağırın, ortopedik özürülerin eğitilmesi gereği üzerinde durulurken öte yandan birçok okulun giriş koşullarına "özürlü olmamak" kaydı konulmaktadır.

Öneri 2. Üye devletler yetersizliği olan çocukların eğitim sorumluluğunu eğitim bakanlığına verilmesini ve zorunlu eğitim yasalarının çıkarılmasını öngören politikalar oluşturmalıdır.

Zorunlu eğitime ilişkin yeni bir yasa hazırlanırken, çok ağır derecede özürüler dahil ,her türlü yetersizliği olan çocukları kapsamı içine almalıdır. Zorunlu eğitim yasaları olan ülkelerde eğitim bakanlığı belli bazı tür özürü çocukların eğitimlerini üstünden atmaya yeltenmemelidir .Deneyimler, özel eğitim programlarının genel olarak bütün öğrencilere sunulan eğitimi zengileştirdiğini göstermektedir.

Türkiye'de durum. Türkiye'de temel eğitim, özellikle birinci kademesi sayılan ilköğretim, zorunludur. Bu zorunluluk yasalarda

yer almaktadır. Ama gerçekleştirilme %90'ı bulamamaktadır. Zorunlu eğitimden geçirilemeyen grubun büyük çoğunluğunu özel eğitime muhtaç olanlar oluşturmaktadır. Bugün, körler, sağır, ortopedik özürllü ve uyumsuz çocuklara ilişkin eğitim kurumları vardır. Fakat bunlar, nitelikleri bir yana, nicelik yönünden yetersizdirler. Kör, sağır, ortopedik özürllü olup okula alınmak için başvurduğu halde yer yokluğundan sıraya alınan öğrenci adaylarının sayısı bir hayli kalabalıktır. Adı geçen okullara kaydolabilmek için 11 yaşından küçük olma koşulu vardır. Sırada beklerken 11 yaşını dolduranların sıradan kayıtları silinmektedir. Yani eğitim olanağından yararlanamamaktadır. Bu haliyle zorunlu eğitim uygulanamamakta, isteyenlerin istekleri bile karşılanamamaktadır.

Süregen hastalığı, duygusal bozukluğu, öğrenme güçlüğü olanlar gibi bazı özür grupları için henüz bir eğitim hizmeti sunulmamaktadır. Bu durumda olanlar sıraya alınma sevincini bile tadamamaktadırlar.

Özel eğitime muhtaç çocukların eğitim sorumluluğu ilk bakışta Milli Eğitim Bakanlığına verilmiş gibi görünmekte isede bazı özür ve özellik gruplarının eğitim sorumluluğu başka bakanlık ve kurumlara dağıtılmış durumdadır. Korunmaya muhtaç çocukların eğitimi 0-6 ve 7-18 yaş kümeleri olarak ikiye ayrılmıştır. Bunlardan 7-18 yaş grubunun korunması koruma birliklerine verilmiştir. Birliklere belediye ve özel idareler dışında Milli Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının yardım ve katkıları da öngörülmektedir. Bu sistem istenileni vermemiş, değiştirilmesi için yeni yasal düzenlemeler üzerinde çalışılmaktadır.

0-6 yaş grubuna giren korunmaya muhtaç çocuklar Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının sorumluluğuna verilmiş bulunmaktadır. Ayrıca bu yaş grubuna giren çocukların bazıları Çocuk Esirgeme Kurumunca korunmaktadır. 7-14 yaş arası çocuklar için girilen çalışmada 0-6 yaş grubu da ele alınmış bulunmaktadır. Çalışmalar korunmaya muhtaç çocukların korunma ve eğitim sorumluluğunun Milli Eğitim Bakanlığında mı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığında mı olması gerektiği noktasında kilitlenmiş görünmektedir. Bu sorumluluk Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına ya da bağımsız Sosyal Hizmetler Kurumuna verilirse, UNESCO'nun sorumluluğunun eğitim bakanlıklarında toplanması önerisine uyulmamış olacaktır. Gerçi UNESCO'nun görüşü adı üstünde öneri-

dir. Bağlayıcı, zorlayıcı bir özelliği yoktur. Ama bir uzmanlar grubunca oluşturulmuş önerileri yok sayarcasına karar verilmesi de yanıtıcı olabilir.

Yine, suçlu çocukların eğitimleri Adalet Bakanlığına bağlı kurumlarda yürütölmektedir. Yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü bu durumun da gözden geçirilmesinde yarar vardır.

Öte yandan sorumluluğu Milli Eğitim Bakanlığınca üstlenilmiş olan bazı özür gruplarının ağır derecesinde olanlar için henüz eğitim hizmeti sunulmamaktadır. Öğretilebilir ve ileri derecede geri zekalılarda olduğu gibi.

Öneri 3. Yetersizliği olan bireylerin gereksinmelerinin karşılanmasını güvence altına alıcı yasaların çıkarılması bütün üye devletlere önerilmelidir. Bu çalışmalar, yasa koyucuların, politika saptayıcıların olduğu kadar yetersizliği olan bireylerin, onların temsilcilerinin, ana babaların ve uzmanların da katılımıyla yürütölmelidir.

Yasa, yetersizliği olan çocukların normal okullara girişini (kabülünü), gerekli kaynakları, personeli, destek hizmetleri ve örgütlenmeyi sağlayacak ve güvence altına alacak özellikte açık ve kesin olmalıdır.

Türkiye’de durum. Yukarda, birinci öneriyle ilgili durum açıklanırken belirtildiği gibi Türkiye’de önceden çıkarılmış yasalar var. Yeniden yasal düzenlemeler için çalışılmakta. Bu çalışmalarda, özellikle “Sakatlar Yılı” çalışmalarında yetersizliği olan bireyler ve onlarla ilgili dernekerin, konuyla ilgili uzmanların görüşü alınmaktadır. Onların, en geniş anlamda, katılımları sağlanmaktadır.

Üzerinde çalışılmakta olan yasa tasarılarında, yetersizliği olan çocukların normal okullara girişini sınırlayan engellerin kaldırılması, gerekli kaynakları, destek hizmetleri ve örgütlenmeyi sağlayıcı önlemler önerilmiş bulunmaktadır.

Ancak, bu alanda çalışacak personelin meslek için yetişimleri, meslekte çalıştıkları sürece farklı bir hizmet yüklenme ve yürütme zorunlu dikkate alınarak, farklı yetiştirme programları, farklı ücret ve sosyal haklar sağlayıcı önlemler üzerinde durulması gerekmektedir.

Öneri 4. Öğrencilerin eğitime alınma yaşları, sınavlar, sınıf geçirilmelerine ilişkin tüzük ve yönetmeliklerin uygulanmasında özürlü öğrencileri dikkate alacak biçimde esneklik gösterilmesi üye devletlere önerilmelidir.

Türkiye’de durum. Şimdiki uygulamada özürlü çocuklar ayrı kurumlarda ve kendilerine özgü yönetmeliklere göre eğitilmektedir. Bu bakımdan normal okulların yönetmeliklerinde özürlü çocuklar için belirgin hükümler yoktur. Yalnız üniversite giriş sınavlarında körlerle ortopedik özürülerin durumları dikkate alınmakta, kendilerine yardımcı verilmektedir.

Öneri 5. Üye devletler, özürün doğuracağı olumsuz sonucu ortadan kaldırmaya ya da azaltmaya yarayan her türlü yardımın (araç, gereç, hizmet) gümrük resmi ve vergi dışı tutulmasını güvence altına almalıdır. Bireysel teknik araçlar, gereksinmesi olan özürlü bireylere, mümkün olduğu kadar ücretsiz verilmelidir.

Türkiye’de durum. Kör, Sağır ve Dilsizlere Mahsus Bazı Alet ve Cihazların Gümrük Resmi ile Diğer Vergi ve Resimlerden Muafılığı Hakkında Kanun yürürlüktedir. Bu yasadan bugün için yalnızca körler ve sağırlar ile onların eğitim kurumları yararlanmaktadır. Yasa kapsamının genişletilmesi gerekmektedir.

Bireysel teknik araçlar gereksinmesi olan özürlü bireylere ücretsiz olarak verilmemektedir. Bunlardan bazıları Kızılay ve benzeri yardım kurumlarınca ücretsiz verilmektedir. Böylesi araçlardan hangilerinin, kimlere ve nasıl Devlet eliyle sağlanacağını açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

1.2. Erken tanı, değerlendirme ve önlem

Erken tanı, değerlendirme ve önlem özürlü çocukların normal sınıflarda başarılı bir kaynaştırma sağlanmasının ön koşuludur. Aynı zamanda, ileri derecede özürlü çocukların, vargüçlerini, gelişimini zengileştirir; istenmeyen ikincil problemlerin doğmasını önler.

Öneri 1. Kongre, gerekli ölçülerin geliştirilmesinde tıp, eğitim gibi değişik uzmanlık alanlarının sıkı işbirliği yapmasını, ana babaların katılımlarının mutlaka sağlanmasını önerir. Eğer erken eğitim evde ana baba tarafından yürütülürse çok daha iyi sonuç

alnabilir. Uygun vak'alarda gündüz bakım kurumlarıyla yatılı kurum programlarında da aynı ilkeye göre hareket edilmelidir.

Türkiye'de durum. Erken tanı ve değerlendirme ölçülerinin geliştirilmesinde eğitimcilerle tıp ve diğer uzmanlık dalları arasında gereği kadar sıkı işbirliğinin varolduğunu söylemek güç. Şimdiki uygulamada kesin tanı tıp uzmanlarınca yapılmakta, çocuğun gideceği program sağlık kurulu raporunda belirtilmektedir. "Kördür. Körler okuluna gitmesi gerekir" türü rapor hükümlerine göre öğrenciler okullara yerleştirilmektedir.

Diğer bir husus, tanı sadece başvuranların ve kendi izlemele-riyle konulmaktadır.

Erken eğitim, bütün özür gruplarını ve özür gruplarındaki her özürünü kapsamamaktadır. Örneğin okul öncesi eğitim sadece işitme özürlü çocuklar için yapılabilmektedir. İstanbul Üniversitesi Çapa Tıp Fakültesi Kulak, Boğaz, Burun Kliniği, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Kulak, Boğaz, Burun Kliniği, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi bünyesindeki İşitme Engelli Çocuklar Eğitim Merkezinde sürdürülen örgün eğitim çalışmaları yanında İstanbul Yıldız Sağırlar Okulu ve Yetiştirme Yurdundaki bir sınıf bu çalışmalar için örnek gösterilebilir. Ana baba, aile eğitimi çalışmaları çok sınırlıdır. E.İ.T.İ.A. İşitme Engelli Çocuklar Eğitim Merkezinin ana baba eğitimi programı vardır. Bu programda yüzyüze eğitim yapıldığı gibi mektup ve yayınlarla uzaktan eğitim de yapılmaktadır.

Öneri 2. Özel tarama yöntemleri yoluyla (işitme, görme, ruhsal-devimsel alanlarda olduğu gibi) genel tarama programları geliştirilmeli, olanaklar elverdiğinde bu taramalar değişik özür ve özellikler için ve değişik personelle yapılmalıdır.

Özel problemi olduğu saptanan öğrencilerin problem nedenleri, özürün türü ve derecesi açısından da değerlendirilmesi gerekir.

Bu değerlendirmenin ardından, probleme göre eğitsel ya da sağaltım önlemlerine ilişkin bir program hazırlanmalıdır. Bir ülkede bölgeler arasında önemli derecede gelişmişlik farklılığı olabileceği için bu değerlendirmenin uzmanlık derecesinde de farklılıklar olabilir. Bunlar gözden uzak tutulmamalıdır.

Türkiye'de durum. Türkiye genelinde belirli bir tarama programı yoktur. Rehberlik ve araştırma merkezlerinden bazıları, bazı

yıllarda görme taramaları yapmaktadır. Ancak bunlar belirli bir programa bağlı değildir. Sonucunda yaptırım gücü olan özel eğitim önlemleri de alınmamaktadır. Rehberlik ve araştırma merkezleri dışında, araştırma amaçlı taramalar da yapılmaktadır. Fakat bunlar da bütünü kapsamamaktadır.

Araştırmaların dışında, taramalarda saptanan öğrencilerin problem nedenleri, özürün türü ve derecesi açısından bir değerlendirilmeye gidilememektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi, çok sınırlı olan ve belirli yörelerde yapılan tarama çalışmalarının sonucunda eğitsel ya da sağaltım önlemlerine ilişkin programlar hazırlanmış değildir.

Öneri 3. Önlem, niteliği itibarıyla eğitsel ve gelişimsel olmalı ve mümkün olduğu kadar en yeterli uzmanlardan oluşan bir ekip ile aile tarafından ortaklaşa yürütülmelidir.

Türkiye’de durum. Kör, sağır, ortapedik özürlü, eğitilebilir geri zekalı, korunmaya muhtaç çocuklar için alınmış olan önlemler eğitseldir. Ancak bu çalışmaların yeterli uzmanlardan oluşan ekipler tarafından yürütüldüğünü söylemek güçtür.

Öneri 4. Yaşça çok küçük olan özürlü çocuklar bile normalden ayrı tutulmamalıdır. Gündüz bakımı gerekli ve mümkün olan durumlarda, özürlü çocuklar böylesi programların kapsamına alınmalıdır.

Türkiye’de durum. Özel eğitimi gerektiren okul öncesi yaş çocuklar için korunmaya muhtaçlar ve sağırılar dışında alınmış bir bakım ve eğitim önlemi yoktur. Normal çocuklar için açılmış bulunan okul öncesi eğitim ve bakım kurumlarına, programlarına özel eğitime muhtaç çocuklar alınmamaktadır. Korunmaya muhtaç durumda olan 0-6 yaş grubu çocuklar ayrı bakım yuvalarında bakılmaktadır. Sağırılar için daha önce değinildiği gibi yine ayrı eğitim yapılmaktadır.

Öneri 5. Konuyla ilgili gerekli bilgi ve beceriyi kazandıracak olan kurslar öncelikle geliştirilmelidir. Böylesi kurslar için bölgesel kaynak merkezler geliştirilmelidir.

Normal gelişimden olan sapmaların belirlenebilmesi için bebek bakımı ve yetiştirilmesiyle ilgili herkesin, özellikle ana babaların normal gelişim örüntüleriyle normal dışı sapmaların belirtilerini

farkedebilmesi ve bu gibi durumlarda ne yapılacağını, nereye gideceğini bilmesi gerekir.

Türkiye’de durum. Ana babalar, okul öncesi eğitmenler için özel eğitimle ilgili kurslar açılmamaktadır. Okul öncesi eğitim personeli yetiştiren programlarda da özel eğitime gereği kadar önem ve yer verilmemektedir.

Öneri 6. Bu tür bilgilerin (öneri 5 teki) yayımı için kitle iletişim araçları dahil bütün yaklaşımlar kullanılmalı, yazılı materyalin yayılması, küçük çocuklarla çalışan sağlık ve diğer personelin eğitimi yaygın hale getirilmelidir.

Türkiye’de durum. Son yıllarda kitle iletişim araçları, özellikle radyo programları yoluyla bu konuda sık yayın yapılmaktadır. Yalnız bu yayınları sistemli programlar diye nitelenebilir. Bunlar daha ziyade programcının kendi çabası ve kişisel ilişkileriyle hazırlanıp yürütülmektedir.

Basılı yayım için de belirli bir program yoktur.

1.3. Personel Yetiştirme

Buradaki personel deyimi yalnızca öğretmenleri değil, her yaşta özürlülerle çalışan herkesi kapsamaktadır. Bu, sınıf, yönetici ve politika belirleyici personeli de kapsamaktadır. Aşağıdaki önerilerin yalnızca okul çağı çocuklarla çalışan personeli değil, okul öncesi, okul sonrası, mesleki eğitim ve işe hazırlama eğitimde çalışan tüm personeli kapsadığını da önemle vurgulamak gerekir.

Öneri 1. Bir “özel eğitim elemanı” normal okullar için öğretmen yetiştiren programlar içinde ele alınıp yetiştirilmeli ya da sonradan bu eğitim tamamlanmalıdır.

Türkiye’de durum. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı öğretmen okulları, eğitim enstitüleri gibi öğretmen yetiştiren kurumlarda özel eğitim alanına sınıf ve dal öğretmeni yetiştirmek amacıyla programlar düzenlenmiş değildir.

1952-1953 ders yılında, Gazi Eğitim Enstitüsü içinde iki yıl süreli, özel eğitim elemanı yetiştirmeye yönelik Özel Eğitim Şubesi açılmış, iki yıl mezun verdikten sonra kapatılmıştır.

1965 yılında Ankara Üniversitesine bağlı olarak açılan Eğitim Fakültesinde Özel Eğitim Bölümü vardır. Bu Fakültede de genel olarak özel eğitim uzmanı yetiştirilmektedir .

Normal sınıf ve dal öğretmenleri olarak yetişmiş öğretmenlere sonradan sertifika eğitimi vermeyi amaçlayan iki program vardır. Bunlardan biri A.Ü. Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Sertifika Programı'dır. Dokuz derslik 27 krediden oluşan bir programdır. Diğeri, E.İ.T.İ.A. Engelli Çocuklar Eğitimi Sertifikası programıdır. Bu program on bir derslik 33 krediden oluşmaktadır.

Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı Hizmetçi Eğitim Dairesi programları arasında iki-üç hafta süreli kısa kurslarla normal okul öğretmenlerine özel eğitim bilgisi vermeyi amaçlayan programlar bulunmaktadır.

Öneri 2. Okul öncesi ve sonrası eğitimde görev alacaklar da dahil bütün öğretmenlere, gelişim gecikmesi ya da bozukluğu olan çocukları tanıyabilir hale getirecek, böylesi çocuklar için başvurulacak yerleri bilir, özel eğitimde kullanılan çağdaş öğretim yöntemlerini kısmen de olsa bilir hale getirecek bilgiler verilmelidir.

Türkiye'de durum. Türkiye'de değişik kademelerdeki değişik kurumların öğretmenleri değişik kurumlar tarafından yetiştirilmektedir. İlk okul öğretmenlerinin tümü, ortaokul ve lise öğretmenlerinin bir kısmı Milli Eğitim Bakanlığına bağlı öğretmen yetiştirme kurumları tarafından yetiştirilmektedir. Lise öğretmenlerinin bir kısmı üniversite, akademi ve diğer yüksek öğretim kurumları mezunlarına yine aynı kurumlarca düzenlenen öğretmenlik sertifika programlarıyla yetiştirilmektedir. Yükseköğretim kurumlarının öğretim kadrosu ise çoğunlukla kendi kurumlarınca yetiştirilmektedir. Okul öncesi eğitim kurumları için özel olarak öğretmen yetiştiren bir kurum yoktur. Bir süre kız enstitülerinde açılmış bulunan çocuk gelişimi ve eğitim bölümü mezunları bu görevlerde çalıştırılma yoluna gidilmiştir. Bugün bu yolda da kararlı bir tutum yoktur.

Yukarıda sözü edilen öğretmen yetiştiren kurumlarla öğretmenlik sertifikası programları incelendiğinde, ikisi dışında, öğretmen olacaklara genel anlamda özel eğitim görüşü kazandıracak ders ve etkinliğin olmadığı görülmektedir. Sözü edilen iki kurumdan biri Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okuludur. Bu okuldan Ço-

çuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümünde “Özel Eğitim Semineri” vardır. Öğrenciler bu seminerler özel eğitim alanını tanımakta ve bir özel eğitim görüşü kazanmaktadır. Diğer program A.Ü. Eğitim Fakültesince yürütülen “Öğretmenlik Sertifikası Programı”dır. Bu programda özel eğitim alanı seçimlik bir dersle yer almış görünmektedir.

1960'lı yıllardan bu yana öğretmen yetiştiren kurumların programına zorunlu özel eğitim dersi konulmasına ilişkin çabalardan olumlu bir sonuç alınamamıştır. Bu bakımdan, okul öncesi eğitim kurumlarından yüksek öğretim kurumlarına kadar her derece ve türde görev alan öğretmenler, yukarıda “Öneri 2” de sözü edilen bilgilere yeterince sahip değildir.

Öneri 3. Tüm normal okul öğretmenlerine bölgelerde düzenlenecek hizmet içi eğitim programlarında yardımcı olabilecek bir özel eğitim elemanı bulundurulmalıdır.

Türkiye’de durum. Türkiye’de hizmet içi eğitim programları Milli Eğitim Bakanlığı Hizmet içi Eğitim Dairesince tek elden düzenlenip yürütülmektedir. Programlar düzenlenirken özel eğitim elemanına danışıldığı pek görülmemektedir. Bunun doğal sonucu olarak, normal okul öğretmenleri için düzenlenen hizmet içi eğitim programlarında o dal ve kademeyle ilgili olarak özel eğitim kurumlarına yer verilmemektedir.

Öneri 4. Personel eğitiminde sorumlu olan kurumlara, her yaştaki özürlü bireylerle çalışacak elemanlar için kurslar düzenlemesinde yardım edilmelidir. Bu kurslarda bütün özürlüler için ortak olan hususlar üzerinde durulduğu gibi belli özür grupları ve belli özel alanlara da ağırlık verilmelidir. Kurslar bir iki haftalık çalışmalardan daha ileri diploma ve derecelere kadar geniş bir yayılım niteliği taşımalıdır.

Türkiye’de durum. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumlarının personeli, özellikle ilk ve orta kademe kurumlarında görevli personelin eğitiminden yine Milli Eğitim Bakanlığının kendisi sorumludur. Ancak, yukarıda sözü edilen A.Ü. Eğitim Fakültesi ile E.İ.T.İ.A. nın açmış olduğu sertifika programlarının uygulanmasında Milli Eğitim Bakanlığı gereken kolaylık ve yardımı göstermektedir. Sertifika programına kayıtlı olan öğretmenler için tatil aylarında açılan dersler için uygun okul ayırma, uzak yerden

katılacak öğretmenler için yolluk yevmiye ödeme gibi kolaylıklar sağlamaktadır.

Bu kurslarda özel eğitimle ilgili olarak ortak dersler verildiği gibi, belli özür grupları ele alınarak onların gelişim, eğitim, öğretim sorunları ve eğitim öğretim yöntemleri üzerinde durulmaktadır. Bu kurslar kısa süreli olduğu gibi krediye bağlı olduğu için sertifikaya götüren çalışmalar da olmaktadır.

Şimdiye kadar düzenlenen kurslar daha çok ilk ve orta dereceli okullarda çalışacak öğretmenleri kapsamaktadır. Okul öncesi ve büyük yaşlardaki özel eğitime muhtaçlarla çalışacak personel için henüz bir çalışma yapılmış değildir.

Öneri 5. Personel eğitimi mümkün olduğu kadar okul, korumalı iş yeri vb gibi personelin çalışmakta olduğu yerlerde yapılmalı, fakat yüksek derecede uzmanlık kazandıracak olan çalışmaların, öğretmenlerin ve kurumların durumlarına uygun yerlerde yapılması teşvik edilmelidir.

Türkiye'de durum. Kısa süreli kurslar çoğunlukla öğretmenlerin çalışmakta oldukları okullarda yapılmaktadır. Bunlardan eğitim öğretim zamanına rastlayanları işbaşında yapılmaktadır. Tatil aylarında yapılan çalışmalar yine öğretmenlerin çalıştıkları kurumlarda sürdürülmektedir.

Sertifikaya yönelik kurslarda da ilke, hizmetin öğretmenin ayağına götürülmesi olmaktadır. Bu maksatla bir dal için başvuran öğretmenlerin sayıca yeterli bir grup oluşturdukları yerler merkez olarak seçilmekte, öğretim üyeleri o merkezlere giderek ders vermektedirler .

Öneri 6. Eğitim programlarının temel ilkesi programların mümkün olduğu kadar bilgi ve beceri kazandıracak biçimde uyarlanması olmalıdır. Böylesi programlar öğretmenler için özel eğitimde ya da rehabilitasyonda daha üst dereceli öğrenimler için kabul edilebilir kredi birikimi sağlayacak türde düzenlenmelidir.

Türkiye'de durum. Milli Eğitim Bakanlığınca düzenlenen kısa süreli kurslar gereken bilgi ve becerinin bir parçasını o kısa süre içinde kazandırmayı amaçlamaktadır. Bunların gerçekleştirilmesi kursta görev alan öğretim üyesine, o zamanki koşullara ve öğretmenlerin durumlarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir.

Üniversite ve akademilerce düzenlenen sertifika programlarındaki dersler, adı geçen kurumların kendi programı niteliğini taşımaktadır. Bu bakımdan alanla ilgili temel kavramlar ve diğer bilgilerle uygulamaya yönelik beceriler üzerinde durulmaktadır.

Sertifika programları krediye dayanan dersler olduğundan, öğretmenlerin daha üst öğrenimlerinde yararlanabilmeleri mümkün görülmektedir. A.Ü. Eğitim Fakültesi sertifika programında yer alan derslerde alınan krediler yine aynı fakültenin aynı bölümü için tamamlama programında geçerli sayılmaktadır. Ancak bu uygulamalar dar alanlı olmaktadır. Bunların genişletilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Öneri 7. Öğretmenler, hekimler, terapistler gibi disiplinlerarası grupların birlikte katılacakları kurslar teşvik edilmelidir.

Türkiye’de durum. Disiplinlerarası grupların katıldıkları belirli amaçlı kurslar düzenlenmemektedir. Üniversite düzeyinde belirli dallarda düzenlenen seminer, sempozyum türündeki toplantılara değişik uzmanlık dallarında katılımlar olmaktadır. Ancak bu tür toplantılara öğretmen grubunun katılımı azdır.

Öneri 8. Önemli ölçüde öneminden ötürü, özürlü bireyler için program geliştirme çalışmaları yapmak üzere bölgesel kaynak merkezler kurulmasını öneririz. Böylesi merkezin görevleri:

- (i) Normal ve özel eğitim programları için özel uzman öğretmen hazırlama;
- (ii) Tüm rehabilitasyon, özel eğitim personeli, ana babalar ve gönüllüler için genel ve özel koşullarda iş başında eğitim sağlama;
- (iii) Materyal geliştirme ve alana uygun araç takımları-paketleri hazırlama olabilir.

Türkiye’de durum. Türkiye’de program geliştirme Milli Eğitim Bakanlığının görevidir. Bu tür çalışmalar, gerek duyulduğunda, merkezden yönlendirilir. Ayrıca program geliştirme için kurulmuş birimler yoktur. Aslında çok önemli olan bu konu normal programlar için bile ihmal edilmiş durumdadır. Özel eğitim programlarının böyle bir çalışmaya öncülük etmesi beklenebilir. Özel eğitim kurumlarında uygulanan programlar geliştirilmeye muhtaçtır. Körler okulları “Körler Okulu ve Yetiştirme Yurtları İç yönet-

meliği” içinde yer alan programı uygulamaktadırlar. Sağır okulları da “Sağır İlkokulu ve Yetiştirme Yurdu Müfredat Programı”nı uygulamaktadır. Her iki okulun programları eskidir. Yeniden ele alınmışsada henüz tamamlanmamıştır. Eğitilebilir geri zekalılar için hazırlanan program normal ilköğretim programını ve öğrencilerin gereksinimlerini dikkate alan bir programdır. Fakat bu programın da yeniden ele alınmasında yarar vardır. Bu bakımdan program geliştirme merkezlerinin kurulması yararlı olacaktır. Bu tür merkezler önerilerin alt maddelerinde de belirtildiği gibi program geliştirmeyi çağdaş anlamda sürekli ve bütüncü bir çalışma olarak görmektedir. Böylesi merkezler çevresel özellikleri de dikkate alarak programları yönenin, çocukların özelliklerine göre ayarlama olanağı da verecektir. Ayrıca personel eğitimi içinde bu merkezlerden yararlanılabilecektir. Özellikle işbaşında eğitim bu merkezler aracılığıyla daha kolay ve daha yararlı olarak yürütülebilecektir.

Öte yandan, program geliştirme merkezlerinin kurulması program geliştirme çalışmalarının ve eğitimin çok önemli olan bir yanını da bütüncü olacaktır. Bu yan, materyel geliştirme, araç takımları geliştirmedir. Bilindiği gibi özel eğitim normal eğitime göre daha çok ve daha özel araç kullanmayı gerektirmektedir. Körlerin eğitiminde kullanılan kabartma daktilo-yazı makinesi, kabartma yazı tableti, matematik hesap kasaları ve taşları vb gibi araçların özel olarak hazırlanması gerekmektedir. Bunlardan bazıları bugün dışarıdan getirilmektedir. Ama Ülkemizdeki gelişen sanayi ve teknoloji dikkate alındığında bunlardan bazılarının Türkiye’de yapılması mümkündür. Sağır için bireysel ve grup işitme araçları, bu araçlarla yapılacak eğitim çalışmalarında kullanılacak kaydedilmiş sesler ve seslerle eşleştirilebilecek varlıklar, modelleri, resimleri, şemaları bunlar arasında sayılabilir.

Öneri 9. Bütün öğretmenler için bölgesel özel eğitim kaynak merkezlerine girmek, oradaki materyalden, araçlardan yararlanmak orada kullanılan yöntemleri öğrenmek serbest olmalıdır.

Türkiye’de durum. Bu öneri bir üst öneriyle ilgilidir. Sekizinci öneride sözü edilen merkezler olduğu taktirde dikkate alınması gereken hususlardır. Türkiye’de sözü edilen türde merkezler olmadığı için öğretmenlerin bu merkezlerden serbestçe yararlanmaları söz konusu değildir. Ancak böylesi merkezler kurulduğunda ger-

çekten bu merkezlerin tüm öğretmenlere açık olması gerekir kuşkusuz. Kendi içine kapanık bir merkezden, beklenen yararın sağlanması güçtür.

Türkiye için yukarda sekiz ve dokuzuncu maddede sözü edilen merkezlere benzer bir uygulama vardır. Rehberlik ve araştırma merkezleri. Bu merkezler yönetmelik ve yapılarında bazı değişikliklerle UNESCO tarafından önerilen merkezlerin görevlerini yerine getirebilecek merkezler haline dönüştürülebilir.

SONUÇ

Yukarda yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere UNESCO tarafından önerilenlerin ilke ve kavramlara dönük olanları Türkiye’de de mevcut yasalarda yer almış bulunmaktadır. Fikir olarak bunlar yazılı kaynaklarda da görülebilmektedir. Özel eğitim konusunda hazırlanmış olan iki raporda öneri halinde yer almıştır.

Ancak uygulama aşamasında büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Özel eğitimin yaygınlaştırılması henüz mümkün olamadığı gibi pek az sayıda özel eğitime muhtaç birey eğitim olanaklarından yararlanabilmektedir.

Kaynaştırma diye açıklanan özel eğitime muhtaçlarla normal çocukların mümkün olduğu kadar bir arada eğitilmesi ilkesi de uygulamaya pek aktarılamamıştır. Milli Eğitim Bakanlığının bu konudaki son genelgesi bu konu üzerinde de bundan böyle durulacağını göstermektedir. Ancak genelgelerde yer bulması uygulamada hemen yer bulacağı anlamına gelmeyecektir. Normal ilkokulların, eğitilebilir geri zekalı çocuklar için açılan “alt özel sınıf”ları yeterince anlayarak kabullendiklerini söylemek güçtür. Diğer özür grupları için de aynı anlayışın etkisi kendini gösterecektir. Bunun çeşitli nedenleri olduğu kuşkusuz. Ancak temel neden normal okullarda görev alan öğretmenlerin özel eğitim anlayışı kazandıracak programlardan geçmemiş olmasıdır.

Özel eğitimin gereği gibi gelişemeyişinin bir başka nedeni, bu alan için özel olarak personel yetiştirme ve personelin istihdamına gereken önemin verilmeyişidir. Yukarda sözü edilen iki raporda da buna benzer öneriler yer aldığı halde henüz uygulamaya dönüştürülebilmiştir.

Önemle üzerinde durulması gereken bir diğer husus, özel eğitime muhtaçların eğitimlerinin sorumluluğunu bir tek bakanlıkta, kuşkusuz, Milli Eğitim Bakanlığında toplamak olmalıdır.

Umulan odur ki, UNESCO'nun önerileri gözardı edilmeyecek, özel eğitime gereken önem verilerek Türkiye genel eğitiminin gelişmesine katkıda bulunulacaktır.

KAYNAKLAR

Bu yazının hazırlanmasında aşağıdaki kaynaklardan yararlanılmıştır.

1. Unesco Expert Meeting on Special Education, **Final Report**, Unesco Headquarters, Paris, 1979.
2. M.E.B. **Özel Eğitim Çalışma Grubu Raporu**, Ankara: 1973.
3. M.E.B. **Özel Eğitime ve Korunmaya Muhtaç Çocuklar Çalışma Grubu Raporu** Ankara, 1980.
4. Enç, M., Çağlar,D., Özsoy,Y. **Özel Eğitime Giriş**. Ankara: Kalite Matbaası, 1975.